

ПОРІВНЯННЯ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ

Присяннікова Я.М.

кафедра практики іноземних мов

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Важливу роль порівняння як провідного засобу пізнання визнавали видатні мислителі і вчені, починаючи з доби Античності (Аристотель, К.А. Гельвецій, Г.В.Ф. Гегель, Д. Локк) і до сьогодення (В.І. Бартон, Л.С. Виготський, В.І. Кодухов, А.Р. Лурія, С.Л. Рубінштейн). Усі дослідники так чи інакше стверджували, що мислення “зрештою зводиться до порівняння” [5, с. 12], а власне “сам процес пізнання є процесом порівняння” [10, с. 115], адже під ним розуміється процес виділення одних предметів на тлі інших шляхом систематизації їх спільних і відмінних рис. Не применшуючи гносеологічної цінності порівняння, можна стверджувати, що саме порівняння, перефразовуючи вислів Х. Ортега-і-Гассет про метафору, “подовжує “руку” інтелекту” [9, с. 72].

Порівняння, яке лежить в основі “інфраструктури” когнітивних видів діяльності людини і водночас є базовою операцією практично всіх без виключення механізмів розумового процесу людини [7, с. 55], підпорядковане певним чітко структурованим когнітивним операціям. Когнітивний базис порівняння полягає у співставленні предметів зовнішнього світу з урахуванням їх онтологічних ознак, функцій, які вони виконують та відношень між ними [8, с. 133]. Результативність й успішність операції порівняння залежить від цілеспрямованості її використання, тобто від чітко поставленого завдання, яке полягає в інвентаризації (іноді одночасної) подібних / відмінних рис порівнюваних об’єктів або явищ.

Когнітивна операція порівняння – обов’язковий елемент розумової діяльності людини, адже “без неї неможливо здійснити аналіз якостей предмета та визначити його місце в оточуючій дійсності” [3, с. 13], оскільки в основі категоризації лежать сформовані у свідомості людини уявлення про подібність і відмінність об’єктів. Набуття людиною знань відбувається чуттєвим шляхом, через відчуття окремих ознак предметів, явищ, процесів, сприйняття образу матеріального предмета з цілим комплексом його фізичних якостей, характеристик, які впливають на чуттєві органи. В основі будь-якого відчуття, незалежно від каналу надходження інформації (зоровий, слуховий, тактильний тощо), активізується мисленнєва діяльність спрямована на розрізнення / порівняння об’єктів дійсності. У разі відсутності здатності до порівняння людина втратила б змогу сприймати реальний світ на кшталт можливості визначати ступінь значущості сутностей, рівень домінантності одних предметів порівняно з іншими.

Розумова операція порівняння полягає не лише у зіставленні об’єктів, формальній фіксації їх подібностей і розбіжностей, а й в усвідомленні та засвоєнні нового знання [1, с. 33–34], де преференційність отримує саме нове знання, що з’являється в результаті когнітивної обробки інформації. Іншими словами, знання про схожість і відмінність матеріальних і духовних сутностей не є природним, а формується у результаті низки складних пізнавальних операцій, серед яких ключове місце належить порівнянню. Результати, отримані шляхом застосування операції порівняння, розширюють світогляд людини, сприяють психологічному, соціальному, професійному визначенню, просторовій і часовій орієнтації у навколишньому світі.

В узагальненому вигляді когнітивну операцію порівняння можна представити як дворівневий розумовий процес. На першому рівні зіставляються два об’єкти (предмети, явища, процеси) зовнішнього світу, аналізуються прототипові та периферійні ознаки, складається перелік їх схожих і відмінних рис. На другому рівні відбувається обробка отриманих даних про порівнювані об’єкти, що уможливорює вилучення нового знання. Зауважимо, що нове знання

може бути отримане на основі первинних знань, тобто на підґрунті вже засвоєної раніше інформації. За визначенням О.О. Потебні: “У кожному слові ... дія думки полягає у порівнянні двох мисленнєвих комплексів, двох мисленнєвих мас, однієї, що пізнається ... і пізнаної раніше, тобто такої, що складала готовий запас думки” [10, с. 140].

Когнітивна операція порівняння розуміється як певна ментальна неконтрольована нецілеспрямована дія, яка проте, складається з послідовних етапів [6, с. 98] і при більш детальному вивченні передбачає: 1) сприйняття суб'єкта порівняння, тобто його появу у свідомості адресанта; 2) осмислення суб'єкта порівняння, інтер'юру інвентаризацію корпусу його ознак; 3) встановлення домінантної або актуальної ознаки суб'єкта порівняння за певних умов комунікації; 4) селективний відбір еталонного об'єкта порівняння, в ознаковому просторі якого актуальна ознака є домінантною; 5) встановлення відношення схожості або несхожості суб'єкта та об'єкта порівняння; б) встановлення ступеню схожості або різниці значення ознаки (у разі несхожості) у полі суб'єкта та об'єкта порівняння.

Розуміючи процес мислення людини як феномен відбиття зовнішнього світу з онтологічно існуючими в ньому артефактами (предметними сутностями) і ментафактами (духовними сутностями), особливими за своєю природою та структурою відповідно, дослідники диференціюють різні види когнітивної діяльності, які беруть активну участь у відтворенні об'єктивно існуючого світу у концептосфері людини. Когнітивні процеси, що слугують підґрунтям когнітивної операції порівняння, репрезентуються у вигляді семантичної шкали, де рух процесу ментальної обробки інформації спрямований від встановлення відношення схожості до відмінності: ототожнення, рівність, подібність, аналогія, відповідність, невідповідність, відмінність, нерівність, протилежність [4, с. 23].

Порівняння, як універсальна когнітивна операція, є невід'ємною характеристикою матеріального і духовного світу *homo sapiens*, об'єктивуючись у мовленнєвій діяльності людини і знаходячи своє відображення у системі мови

[11, с. 71] через словесні знаки, які є продуктом опредметнення аналогового осмислення дійсності (процес пошуку подібностей і відмінностей).

Суть аналогового мапування як лінгвокогнітивної операції, що уможливорює аналогове осмислення дійсності, полягає у проєкції споріднених іманентно притаманних властивостей з царини джерела на царину мети, або з об'єкта порівняння на суб'єкт порівняння [26, с. 218]. У нашому дослідженні лінгвокогнітивна операція аналогового мапування розглядається як одна з похідних від родової когнітивної операції порівняння. З метою встановлення основи порівняння між суб'єктом та об'єктом порівняння релевантними є похідні від лінгвокогнітивної операції аналогового мапування, а саме атрибутивне, релятивне та ситуативне мапування [12, с. 643–666].

Атрибутивне мапування визначається як лінгвокогнітивна операція транспонування онтологічних ознак та/або якостей, які притаманні об'єкту художнього порівняння, на його суб'єкт [2, с. 221]. Лінгвокогнітивна операція релятивного мапування полягає у порівнянні відношень причинно-наслідкового характеру, тобто суб'єкт і об'єкт порівняння демонструють схожі емоції, дії та стани [там само, с. 222]. Поряд із операціями атрибутивного та релятивного мапування виокремлюють особливий вид аналогії, який встановлюється між подіями та ситуаціями. Цей вид аналогії отримав назву ситуативного мапування, дія якого полягає у зіставленні ситуацій, подій, типових для суб'єкта іконічного порівняння, із ситуаціями, подіями об'єкта порівняння [там само, с. 222–223].

Отже, беручи до уваги все вищезазначене, підсумуємо, що концепція вивчення природи порівняння передбачає її визначення як базової когнітивної операції, до складу якої входять ядерні компоненти (схожість / відмінність), а також периферійні (ототожнення, прирівнювання, аналогія, уподібнення, несхожість, розрізнення, протиставлення). Порівняння розуміємо не просто як фіксацію онтологічних відношень між предметами зовнішнього світу, а й рушійну силу, яка бере активну участь у категоризації та концептуалізації світу, а також у його відбитті у вербальній знаковій системі людини.

Література:

1. Бартон В. И. Сравнение как средство познания. Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1978. 127 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2002. 391 с.
3. Берелехис О. А. Некоторые проблемы описания функционально-семантического поля сравнения. *Актуальные проблемы современного языкознания*: материалы научно-практ. конф. Уфа. 1998. С. 13–16.
4. Варшавская А.И., Карташкова Ф.И., Кузьмина Т.Е., Сафронова Т.Н. Естественное языковое обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка): учеб. пособие. Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. 91 с.
5. Жаркова У. А. Синтаксис сравнения. Логико-лингвистический подход : дис. ... канд. филол. наук. Пермь. 2004. 233 с.
6. Лауфер Н. И. От образа к подобию. *Логический анализ языка. Тождество и подобие. Сравнение и идентификация*: сб. науч. трудов / под ред. Н.Д. Арутюновой. М.: Наука, 1990. С. 98–109.
7. Мізін К. І. Contra ergo sum, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 54–67.
8. Михнюк К. В. О взаимосвязи категорий сравнения и оценки (на материале английского языка). *Ярославский педагогический вестник*. 2011. № 1. С. 131–136.
9. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. *Теория метафоры*. / общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М. А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. С. 68–81.
155. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М.: Высш. шк., 1990. 344 с.
10. Харитончик З. А., Паромчик С.Е. Сравнение в процессах языковой номинации. *Синтагматика слова, словосочетания и предложения*: межвуз. сб. науч. трудов]. Волгоград: ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1988. С. 71–78.
11. Freeman M. Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe. *Journal of Pragmatics*. 1995. № 24. P. 643–666.